

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra primární a preprimární pedagogiky

Bakalářská práce

Přínos respektující komunikace v mateřské škole

Vypracovala: Monika Voráčková
Vedoucí práce: Mgr. Eva Svobodová

České Budějovice 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Blatné dne 17. 3. 2022

Monika Voráčová

Poděkování

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Evě Svobodové za odborné vedení a cenné rady při realizaci. Také velmi děkuji své rodině za podporu a trpělivost, kterou mi věnovali po celou dobu mých studií.

ABSTRAKT

Cílem této bakalářské práce je zjistit, jaký je postoj pedagogické veřejnosti k respektující komunikaci a ověřit, zda je v mateřských školách užívána. V teoretické části je popsána výchova, její cíle a styly. Dále je text zaměřen na komunikaci, a to konkrétně na komunikaci respektující. Jsou zde definovány její přínosy i rizika používání v mateřské škole. Zmíněny jsou neefektivní způsoby komunikace a také problematika odměn a trestů ve výchově. V praktické části zjišťuji, jaké způsoby komunikace s dětmi jsou dle pedagogů mateřských škol efektivní a účinné a jakým způsobem se budoucí pedagogové setkávají s efektivní komunikací v době studia. Způsob komunikace zjišťuji u studentů středních pedagogických škol i škol vysokých, zejména pak u studentů PF JČU, kde se respektující komunikace vyučuje.

KLÍČOVÁ SLOVA

Komunikace; respekt; mateřská škola; výchova; rodina

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis is to find out what is the attitude of the pedagogical public to respectful communication and to verify whether it is used in kindergartens. The theoretical part describes education, its goals and styles. Furthermore, the text is focused on communication, specifically on respectful communication. Its benefits and risks of use in kindergarten are defined here. Inefficient ways of communication are mentioned, as well as the issue of rewards and punishments in education. In the practical part, I find out which ways of communication with children are effective and efficient according to kindergarten teachers and how future teachers encounter effective communication during their studies. I find out the method of communication among students of secondary pedagogical schools and universities, especially among students of the Faculty of Education of the University of South Bohemia, where respectful communication is taught.

KEY WORDS

Communication; Respect; Kindergarten; Education; Family

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	8
1 Výchova	8
1.1 Výchovné záměry - cíle.....	8
1.2 Způsoby výchovy	9
1.3 Odměny a tresty ve výchově	10
1.4 Co všechno děti potřebují	11
2 Komunikace.....	14
2.1 Verbální komunikace.....	15
2.2 Neverbální komunikace	15
3 Respektující komunikace.....	16
3.1 Techniky efektivní komunikace	16
3.2 Neefektivní způsoby komunikace	18
3.3 Možné nebezpečí a rizika respektující komunikace.....	20
3.4 Schopnost empatie v mateřské škole	21
3.5 Jak se může pedagog naučit efektivní komunikační techniky.....	21
3.6 Krátká rekapitulace teoretické části.....	22
Praktická část	23
4 Cíl práce.....	23
5 Metodika	24
6 Průběh dotazníkového šetření	25
7 Výsledky dotazníkového šetření	26
8 Vyhodnocení	43
Závěr.....	44
Seznam použitých zdrojů	46

Úvod

Jako začínající učitelka v mateřské škole mám snahu porozumět lépe dětským i vlastním emocím. Často při své profesi přemýšlím, jak řešit situace, které nastávají při každodenní práci s dětmi, jak k dětem přistupovat jako k jedinečným osobnostem. Mnoho rodičů i pedagogů má zaveden mocenský přístup ve výchově a v komunikaci s dětmi, což nepovažuji za správné a účinné. Jsem přesvědčena, že je potřeba naučit se jednat s dětmi tak, abychom jim jako výchovný vzor předávali možnost být svobodnými, abychom přispívali k seberozvoji a v neposlední řadě k samostatnosti. Téma efektivní neboli respektující komunikace mě během studia zaujalo natolik, že jsem se rozhodla o něm dozvědět více. Ráda bych také pomohla svým kolegyním k nalezení odvahy k provedení změn v zaběhnutých praktikách v oblasti komunikace.

Přála bych si, abyste si po přečtení této práce vytvořili s dětmi takový vztah, jaký jste si vždycky přáli mít. Také, aby vás práce dovedla k zamyšlení nad vlastní komunikací, jestli na ní není potřeba něco změnit či zlepšit.

Bakalářská práce je členěna na část teoretickou a část praktickou.

V teoretické části se zaměřuji na komunikaci obecně, dále pak na respektující komunikaci, její přínosy i rizika používání v mateřské škole. Zmiňuji neefektivní způsoby komunikace, výchovné styly a uvádím do problematiky odměn a trestů ve výchově.

V praktické části provádím kvantitativní výzkum, jehož cílem je zjistit, jaké způsoby komunikace s dětmi jsou dle respondentů (pedagogů mateřských škol) efektivní a účinné a zmapovat, jakým způsobem se budoucí pedagogové setkávají s efektivní komunikací v době studia.

Teoretická část

1 Výchova

Respekt je jedním ze základních postojů pro vztahy i výchovu. (Kopřiva, 2012) uvádí, že dalším výchozím bodem je úcta k dětem i dospělým. Znamená to nedovolovat si ke druhým nic, co bychom nechtěli, aby oni si dovoľovali k nám.

„Vychovatel, který má dítě opravdově a nesobecky rád, podle tohoto názoru vychovává dítě dobře, ať je přísný nebo mírný, nejde o vědomé úmysly“ (Matějček & Langmeier, 1986, str. 187).

„Řešením není „být přísnější“, ale být účinnější“ (Raser, 2000, str. 11)!

„Nejvíce vychováváme, když nevychováme,“ praví jedno staré moudro. Mnoho odborníků tvrdí, že výchova je záměrné působení na dítě, ale většina psychologů se nad tímto tvrzením lehce pousmívá. (Říčan, 2013) píše, že ono záměrné působení, například neustálá kázání, mnoho dobrého nepůsobí, naopak spíše uškodí. Podstatné se odehrává zejména v rodině, a to především nezáměrným působením na dítě. To, jak spolu rodiče komunikují, jak mluví s rodinnými příslušníky, cizími lidmi na ulici, jak se hádají, smějí, pláčou, co a jak konzumují, jaká zvířata s nimi žijí – to vše a mnohem více působí na děti. Obzvláště na ně působí, jak dokážeme řešit a prožívat těžké situace. Kdykoliv v životě se nám může naskytnout nelehká situace. Těžká nemoc, autonehoda, ztráta majetku, zaměstnání, krize mezi manželi, šikana. To jsou přesně příležitosti, kdy dětem ukážeme, co jsme zač. Řešení, které v dané situaci podáme, může na několik let rozhodnout o dětském charakteru a životní pohodě.

Výchova je také jednou z úloh mateřské školy. Je to zvláštní druh vztahu mezi pedagogem – vychovatelem a dítětem. „Právě kvalita vztahu mezi učitelem a žákem je pro vyučování klíčová“ (Gordon, 2015, str. 17). Dobrý vztah mezi učitelem a žákem je dokonce významnější než to, co právě učitel vyučuje.

1.1 Výchovné záměry - cíle

Děti se nebudou chovat demokraticky, pokud budou vedeny a vychovávány autoritativním stylem výchovy (Kopřiva, 2012).

Cíle výchovy jsou zmíněny v závazných dokumentech pro předškolní vzdělávání. Zejména Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) vymezuje cíle, pravidla a podmínky předškolního vzdělávání. Zmíněny v něm jsou: rámcové cíle, klíčové kompetence, dílčí cíle a dílčí výstupy (Smolíková, 2004).

Nejvyšším cílem výchovy je dle Všeobecné deklarace lidských práv (článek 26) – plný rozvoj lidské osobnosti.

Nám, jakožto pedagogům, ukazují uvedené cíle spolu s klíčovými kompetencemi, jakým směrem se máme ubírat. Mateřská škola je pro dítě první institucí, kde se setkává s výchovou a vzděláváním, i když se zde jedná o znalosti a dovednosti elementární. Myslím si, že je velice důležité, aby dítě zažívalo dobrý pocit z jeho paní učitelky, je to jeho nová autorita a s dalšími se bude setkávat během celého života. Pokud chceme, jako předškolní pedagogové, dosahovat zmíněných cílů, je naším úkolem učit děti k úctě k ostatním, k toleranci, schopnosti kooperace s lidmi jiných názorů a činnosti stavět na demokratických principech, především vlastním vzorem a příkladem.

1.2 Způsoby výchovy

Způsob, jakým je dítě vychováno, ovlivňuje formování celé osobnosti. Působí na činnosti dětí při vzdělávání i ve volném čase, na sociální komunikaci, na rozvoj řeči a intelektu, kreativitu, zájmy, ... (Čáp J. , 1980) uvádí, že poznání celkových způsobů výchovy nám může pomoci vysvětlit účinnost výchovných metod. Jako učitelka v mateřské škole občas dokáži odhadnout, jaký výchovný styl převládá v rodinách dětí. Někdy je to více zřejmé, jindy méně.

Asi nejznámější dělení výchovných stylů sepsal dle svého experimentálního výzkumu psycholog Kurt Lewin (z roku 1939, před druhou světovou válkou). Rozdělil výchovu na styl **autokratický**, **liberální** a **sociálně integrační (demokratický)**. Autokratický styl popisuje vychovatele, který zejména žáky neustále přísně trestá, varuje, vyhrožuje a často jim mnohé zakazuje. Styl liberální se vyznačuje tím, že vychovatel řídí děti velmi málo, klade malé nebo žádné požadavky, chybí motivace a žáci brzy ztrácí zájem o výuku. Nejefektivnějším stylem učitelova působení je bezpochyby styl sociálně integrační (demokratický), kdy učitel respektuje dětské potřeby, dává jim najevo svou důvěru a chová se v klidu.

Základní styly učitelova výchovného působení popisují také (Čáp & Mareš, 2001), kteří je rozdělili takto:

Styl autokratický – vychovatel dětem rozkazuje, vše zakazuje, omezuje, uděluje tresty.

Styl liberální – tento typ vychovatele vyjadřuje takřka bezcitnost k třídnímu kolektivu, učitel vykazuje nízké nároky na děti.

Styl laskavý liberální – vychovatel je vstřícný, dětem rozumí, ale jeho požadavky jsou opět nízké.

Integrační styl – děti nalézají u tohoto typu vychovatele porozumění, cítí pocit bezpečí, učitel děti podporuje v rozvoji jejich sebevědomí.

Demokratický styl – vyznačuje se jakousi kombinací všech výše popsaných stylů, které jsou orientovány jednostranně, učitel dětem nerozkazuje, spíše v nich probouzí podněty pro samostatnou práci, užívá respektující komunikace, jedná se žáky jako se sobě rovnými.

Dle mého názoru působí odezva dítěte na výchovný styl učitele dle toho, jaký styl výchovy se používá v rodině dítěte. Pokud pedagog využívá prvky respektující komunikace, dítě se setkává s rozdílnými reakcemi, než na které je navyklé od rodičů.

Dítě je v mateřské škole převážnou část dne. Aby se mohlo cítit ve škole bezpečně, nezbytností je profesionální působení učitele a jeho správný způsob komunikace.

1.3 Odměny a tresty ve výchově

„Násilí nezná hranice, ale zanechává stopy“ MATĚJČEK in (Vaníčková, 2004, str. 19).

„Děti se učí tím, jak žijí“ ASOCIACE FILIUM in (Vaníčková, 2004, str. 20).

„Trestáním se nerozvíjí, ale naopak poškozují oblast rozvoje osobnosti a také oblast vztahů“ (Kopřiva, 2012, str. 130).

Každé dítě se snaží být co nejlepší a dělat rodičům i učitelům radost. I ono samo chce pochopitelně radost prožívat. Některé děti snad ani projevy radosti ze strany rodičů nezažily, ale po uznání a pozornosti jednoznačně touží. V případě, že se jim to nedaří obvyklými způsoby, hledají jiné cesty. (Mertin, 2013) uvádí, že jejich volba záleží na osobnostních předpokladech, ale i na rodinném nebo dokonce náhodném vzoru.

Tresty vyjadřují nadřazenost a moc nad trestaným. Posilují agresivitu, vedou ke vzdoru, nenávisti a špatným vztahům. Neslouží k přímému vyřešení problému a nenabízí dítěti pozitivní vzor chování. (Kopřiva, 2012) uvádí důvody trestání, mezi které patří: výchova, převzatý sociální model, emoce, potvrzení moci, nevědomost, časový stres, pohodlnost a osobní problémy.

(Kopřiva, 2012) popisuje, že neexistují žádné správné tresty a přiměřené tresty. Nesprávné chování ale nemá zůstat ani nepovšimnuto, protože když dochází k překročení pravidel, je třeba reagovat.

Mnoho odborníků doporučuje místo trestů využít přirozených důsledků, které logicky vyplývají z provinění. S dítětem si můžeme v klidu sednout, tím získává příležitost situaci napravit. Jistě je na místě dát dětem na výběr, jakým způsobem navrhuji provinění vyřešit.

Trestání není pro nikoho z nás žádným potěšením. U odměn a pochval je to jiné – tam jde o prožívání příjemné situace a kladných emocí. Vše by se ale mělo dít s mírou, protože jejich nadměrné používání dětem prospívat nebude. I přesto mají odměny ve výchově svá rizika. Jak uvádí (Kopřiva, 2012), odměna snižuje význam a hodnotu dané činnosti, neprobouzí vnitřní zájem, vnitřní motivaci a buduje závislost v podobě uvažování: „A co za to?“ Alternativou k pochvalám jsou komunikační dovednosti, jako je zpětná vazba a ocenění. Tyto postupy dle (Kopřiva, 2012) vyjadřují partnerský, rovnocenný vztah.

1.4 Co všechno děti potřebují

Uspokojování základních lidských potřeb je zásadní, nedostatky v této oblasti, zejména nedostatečné uspokojování potřeb v dětství, může být nebezpečné pro zdravý vývoj člověka (Kopřiva, 2012).

„Dítě se cítí jako plnohodnotné a milované, jen když ví, že se může bezpečně projevit“ (Aldortová, 2010, str. 55). První cestou k tomu, aby dítě cítilo naši lásku, je věřit mu a plnit jeho potřeby tak, jak vyžaduje.

Jak uvádí (Kopřiva, 2012), uspokojení dětských potřeb vede k tomu, že se děti mohou cítit i fungovat dobře, a to v činnostech i vztazích, cítit se tělesně, psychicky i sociálně dobře.

(Mertin & Gillernová, 2003) ve své publikaci seznamují se zaznamenáváním individuálních potřeb dítěte. Pokud budeme sledovat a zaznamenávat individuální rozvoj dítěte a jeho individuálních pokroků, umožní nám to, jako učitelům, nejen porozumět a rozpoznat současné potřeby dítěte, ale i zhodnotit účinnost působení na dítě. Naučit se cíleně pozorovat projevy dětí, sledovat a vyhodnocovat jejich vývoj patří k důležitým diagnostickým dovednostem učitelky mateřské školy. Pro pocit vlastní identity a důležitosti dítěte potřebuje vědět, že je členem jisté kategorie lidí.

V roce 1943 svět seznámil se svou teorií lidských potřeb Abraham Harold Maslow. Dle jeho teorie, kterou sestavil do pyramidy, má každý člověk pět základních potřeb. Maslow potřeby utřídil podle toho, zda jsou pro člověka nižší nebo vyšší za účelem své hodnoty. Ve své teorii míní, že nejprve se musí uspokojit potřeby z nižších pater, až poté mohou nastoupit potřeby z pater vyšších. To tvrdí také (Svobodová, 2010), pokud dítě nemá dlouhodobě naplněny své potřeby podle Maslowovy pyramidy, můžeme ho vnímat dokonce jako dítě ohrožené.

Zde by bylo vhodné zmínit Helusovo memento: „Ohrožené dítě potenciálně ohrožuje svět, může z něho totiž vyrůst člověk, který nejenže se nebude podílet na stavbě tohoto světa, protože se tomu nenaučil, ale který bude jeho zkázou, protože ho nenávidí za všechny křivdy, které mu způsobil“ (Svobodová, 2010, str. 72).

První část Maslowovy pyramidy potřeb tvoří **fyziologické potřeby**. „Chceme-li předcházet zbytečným konfliktům, vyplatí se uvažovat o tom, zda naše nároky na dítě nejsou v rozporu s jeho přirozenými fyziologickými potřebami (Kopřiva, 2012, str. 193). Učitelka v mateřské škole by děti neměla nutit do různých denních činností. Nenutit do jídla, ke spánku, zajistit dětem dostatek času pro pohybové aktivity, respektovat soukromí na toaletě. Neuspokojení těchto potřeb se do dětského chování může promítnout jako podráždění, porucha pozornosti nebo pasivita. Jako další stupeň pyramidy je **potřeba bezpečí**, ve které jde zejména o to, aby děti rozuměly učitelce a chápaly její reakce. Jak píše (Svobodová, 2010), učitelka by dětem měla říkat, co cítí

a proč to cítí, aby jí mohly porozumět. Nesmíme opomenout ani bezpečné vybavení třídy a jasně daná pravidla, aby byla tato potřeba uspokojena. **Potřeba lásky a sounáležitosti** zaujímá další část Maslowovy pyramidy. Chceme milovat a být milováni, někam patřit. Pro učitelku mateřské školy to znamená například pohlazením, vlídným slovem, dotykem, úsměvem na dítě nebo projevem zájmu. Není možné, aby učitel miloval všechny žáky stejnou měrou, ale všichni by se měli cítit přijímáni. Děti, které strádají láskou a zájem od druhých, mohou prožívat osamělost a smutek. Předposlední patro zaujímá **potřeba uznání a sebeúcty**. Zde děti potřebují být přijímány, respektovány a oceňovány jako důležitá osoba (Kopřiva, 2012). K této potřebě patří také potřeba určitého úspěchu, nejedná se o soupeření mezi sebou, nýbrž stačí dělat věci tak, jak nejlépe umíme a být za ně oceněni. S dětmi bychom měli jednat s respektem, v klidu, využít metody efektivní komunikace, umět ocenit a respektovat děti jako rovnocenné partnery. Samotný vrchol pyramidy pak tvoří **potřeba sebeaktualizace a sebeuskutečnění** – každý z nás se na něco hodí. Zde už se snažíme pochopit sami sebe i druhé, uskutečňuje se naše možnost růstu a rozvoje (Kopřiva, 2012).

„Čím jsou děti mladší, tím více u nich platí, že potřeby umístěné v pyramidě výše se dostanou ke slovu, až když jsou dostatečně uspokojeny všechny potřeby pod nimi“ (Kopřiva, 2012, str. 203). Až poté může dojít ke smysluplné výchovně vzdělávací činnosti.

2 Komunikace

„Prostřednictvím komunikace vytváříme vztahy, atmosféru, podporujeme pozitivní (nebo negativní) sebepojetí dítěte. Chyby, kterých se v komunikaci dopouštíme, mohou pokazit život náš, ale i našich blízkých“ (Svobodová & Vítečková, 2017, str. 51).

„Nelze nekomunikovat. Už tím, že nekomunikuji, vlastně komunikuji“ (Herman, 2008, str. 181).

Komunikovat znamená dorozumívat se, sdělovat informace, být s někým ve spojení. (Říčan, 2013) píše o naprostém základu života – rychle a přesně sdělit informace a přijmout je. Když si lidé navzájem nerozumějí, vznikají zklamání, spory a bolesti v rodinném životě. Nevědomky si zatarasí cestu a už nejsou schopni se domluvit. Podobné to může být i ve výchově. „Jde nejen o to, co dětem říkáme, ale také o to, jak to říkáme, často i o to, co bezděčně naznačujeme, a na druhé straně, jak rozumíme tomu, co nám říkají a co svým jednáním vyjadřují děti“ (Říčan, 2013, str. 49). I s dětmi je třeba umět se domluvit. Učíme je komunikovat většinou tím, jak s nimi my sami komunikujeme.

Komunikaci je schopno navázat již nenarozené miminko v matčině těle. Matka může cítit reakci dítěte na podráždění nebo na její silné emoční stavy. U novorozence mezi základní dorozumění patří křik, pláč, mrkání, úlek a podobně. Postupem času dítě dokáže napodobovat po dospělém jeho gesta a před prvním rokem komunikuje s okolím za pomoci různých zvuků – žvatlá. Po prvním roce už si dokáže vybírat protějšek ke komunikaci a zvládne ji odmítnout, pokud mu není příjemná. Během života od nás děti pochyťí vše podstatné, jak mluvíme a jak jednáme s druhými lidmi. Odráží se v nich komunikační techniky rodičů, vychovatelů, učitelů a není jednoduché je v dospělosti předělat.

Komunikaci lze třídit podle mnoha kritérií. Nejčastěji se ale dělí na komunikaci verbální (slovní) a komunikaci neverbální (neřečovou). „Informace jsou v pedagogické komunikaci zprostředkovávány verbálně a neverbálně“ (Průcha, 2009, str. 319).

2.1 Verbální komunikace

(Helus, 2004) uvádí, že za převážně verbální považujeme slovní dorozumívání se, poučování jedné osoby druhou.

I při verbální komunikaci mohou významnou roli sehrát neverbální momenty. Úsměv, naznačující pochyby, zda nám partner rozumí, rozpačité těkání očima a mačkání kapesníku, když je někomu nepříjemná situace nebo si neví rady.

Jednou z kompetencí neboli dovedností, které by dítě v průběhu předškolního vzdělávání mělo dosáhnout, je kompetence komunikativní. K dosažení mu slouží dobrý vzor učitelky, která je pro dítě v mateřské škole důležitým vzorcem chování, „který mu umožňuje vytvářet si hodnotovou orientaci ve světě“ (Svobodová, 2010, str. 77).

2.2 Neverbální komunikace

Za převážně neverbální komunikaci v mateřské škole můžeme považovat například pohazení a utěšování plačícího dítěte, dále pak vzájemný kontakt očima v situaci, kdy rozhovor není možný. Z výrazu dětí také můžeme vyčíst, že se něco děje, něco není v pořádku. Usuzujeme tak z nervózních a afektových projevů, roztěkanosti, manipulace s předměty, celkového neklidu, ze zaťatých pěstí.

Většina komunikací probíhá na verbální i neverbální rovině současně, ale jedna z nich vždy převažuje, zatímco druhá ji doplňuje a vytváří atmosféru rozhovoru, jak píše (Helus, 2004). Verbální a neverbální komunikace by tak nikdy neměla být zcela oddělena. V dítěti vyvolá zmatek a nepochopení, když mu říkáme, že ho máme rádi, může se na nás spolehnout, a přitom se mu nepodíváme ani do očí, neusmějeme se na něho. Dospělí na neverbální signály reagují o něco méně než děti, které jsou k nim velmi citlivé.

3 Respektující komunikace

Respektující neboli efektivní komunikace je způsob, jak jednat v interakci s druhým člověkem tak, aby došlo ke vzájemnému porozumění a dohodě. Uvádí do jiné úrovně komunikace - do partnerského, demokratického jednání, přináší úctu do mezilidských vztahů. Zároveň opouští mocenský přístup a neubližuje (Kopřiva, 2012).

„Potřeba efektivní komunikace s dětmi vyrůstá ze společenských požadavků na výchovu“ (Svobodová & Vítečková, 2017, str. 51).

Cestu, jak zaměnit výchovu autoritářskou za výchovu demokratickou, se snažili vyhledat zejména američtí psychologové, zmíním například Rogerse (2014), Gordona (2012), Kovalika a Olsena (1995), na které v našem českém prostředí navazují po roce 1989 autoři knihy Respektovat a být respektován – KOPŘIVA et al. „Ti vysvětlují schopnost efektivní komunikace jako komunikace respektující, tedy souhrn technik, jejichž základem je rovný přístup ke komunikačnímu partnerovi se snahou dosáhnoutí dohody, ve které se budou oba partneři cítit dobře, nikdo nebude povýšen ani ponížen“ (Svobodová & Vítečková, 2017, str. 52).

Myslím si, že učitel mateřské školy by měl jednat s dětmi respektujícím způsobem, neboť jim tím umožňuje zažít respekt a vytváří ve třídě příjemné a pozitivní klima.

Tato kapitola bude čerpat zejména z knihy Respektovat a být respektován, která respektující přístup k výchově dětí výborně vystihuje.

3.1 Techniky efektivní komunikace

POPIS, KONSTATOVÁNÍ

Vidím, slyším, že...

V popisu se zaměřujeme zejména na to, co se stalo, nikoliv na to, kdo to udělal. Řadu otázek lze nahradit popisem. „Tím dáváme druhé straně prostor, aby se rozhodla, zda a jak bude reagovat. Dát prostor je znakem respektujícího přístupu“ (Kopřiva, 2012, str. 53). Naším dobrým vodítkem, zda reagujeme správně, je položit si otázku, zda bychom to, na místě dítěte, chtěli slyšet také.

Příklad z mateřské školy: *Vidím, že už jsi skoro oblečená.* Tímto způsobem se popis liší od hodnocení osoby, neefektivním sdělením by mohla být věta: *Tobě to oblékání ale trvá!*

INFORMACE, SDĚLENÍ

Je potřeba..., Tohle děláme takhle..., Pomůže, kdy...,

Předností informace je, že naplňuje potřebu smysluplnosti (Kopřiva, 2012).

Čím zajímavější bude podání informace dítěti, tím větší bude pravděpodobnost jejího přijetí a následného účinku.

Od učitelky vyzní jinak, pokud řekne: *„Vidím, že bys chtěl tu hračku také, je třeba se ale dohodnout.“* Než kdyby řekla: *„Neber mu tu hračku!“*

VYJÁDRĚNÍ VLASTNÍCH OČEKÁVÁNÍ A POTŘEB

„Potřebuji, aby..., Očekávám, že...“

Tento způsob vyjadřuje, co očekáváme od druhých. Ve skutečnosti je obtížné vyjádřit se tímto způsobem. V mateřské škole ale i tento způsob přináší velmi příjemnou atmosféru mezi učitelkou a dětmi.

Zkusme říct místo: *„Dělej, už se začni oblékat!“* - *„Pomohlo by mi, kdyby ses oblékal a já mohla pomoci slabším dětem.“* Tímto přístupem vyjadřujeme partnerský vztah k dětem a rozvíjíme u nich citlivost a porozumění.

MOŽNOST VOLBY

„Uděláš to tak..., nebo tak...?“

Další komunikační dovedností, která vyjadřuje partnerský přístup, je možnost volby – dát na výběr. Když dáváme na výběr, je to, jako bychom říkali: *„Považuji tě za kompetentní osobu, která je schopná se rozhodnout a udělat, co je třeba“* (Kopřiva, 2012, str. 65).

Na výběr dáme dítěti ze dvou i více konkrétních možností a samo se rozhodne, čímž se zvýší jeho vnitřní motivace. Tím, že nabízíme možnost výběru, vyjadřujeme opět nenadřazenost.

DVĚ SLOVA

„Eliško, boty!“

Jedná se o jednoduché, ale přesto účinné sdělení toho, co je třeba udělat. Užití dvou slov je jednou z nejvíce rozšířených efektivních komunikačních dovedností. Tato technika šetří čas i energii učitele.

(Kopřiva, 2012) tvrdí, že je důležité používat dvě slova v situacích, kdy je dítěti zřejmé, o co jde. Například spojení: „*Evo, ruce,*“ řekne učitelka, pokud vidí, že si dítě po užití toalety neumylo ruce.

PROSTOR PRO SPOLUÚČAST A AKTIVITU DĚTÍ

„Co s tím uděláme? A co si o tom myslíš?“

Spoluúčast dětí na rozhodování o věcech, které se jich týkají (od maličkostí po závažnější rozhodnutí), je také technikou efektivního přístupu. Pokud za dítě bude neustále rozhodovat dospělý, je to podstatným znakem mocenského přístupu.

Tato technika učí děti vyjádřit svůj názor a vede je k odpovědnosti.

„Milane, myslím, že to Terezku opravdu bolelo, jak jsi ji uhodil. Co myslíš, že by se s tím dalo dělat?“

3.2 Neefektivní způsoby komunikace

Jako neefektivní zmíním ty techniky, které zná jistě každý z nás. Uvádí je (Kopřiva, 2012) ve své publikaci:

Kdybys aspoň...!

Měl/a by sis uvědomit...

Tohle jsi udělal/a špatně!

Nech toho, nebo se ti něco stane!

Já z tebe jednou vyrostu...

On je takový...

Udělej tohle...

Okamžitě to jdi udělat! (Kopřiva, 2012)

Tyto techniky komunikace jsou časté, a když je lidé používají, nechtějí jimi ostatním ubližovat. Slova naskakují automaticky a podvědomě si jimi chceme ulevit a dosáhnout toho, co chceme, aby se právě dělo (Kopřiva, 2012).

Je těžké vybrat jen některé, protože jsem přesvědčena, že s každou z nich se setkali všichni učitelé. Přesto zmíním asi ty nejužívanější techniky neefektivní komunikace.

Zákazy, varování

„Myslet si, že když řekneme dětem (a totéž platí i pro dospělé), co nemají dělat, budou vědět, co dělat mají, je jedním z výchovných mýtů“ (Kopřiva, 2012, str. 35). Negativně formulovaný pokyn může dítě inspirovat k činnosti, kterou zrovna nechceme, aby provádělo. Výhodnější je proto věty formulovat pozitivně, aby si dítě dokázalo představit, co dělat má.

Nálepkování

Jak uvádí (Kopřiva, 2012), nálepka často mívá zdroj v některých vrozených vlastnostech dítěte (pomalé tempo, zvýšená podrážděnost a podobně). Nálepka zkresluje to, jaké dítě je ve skutečnosti a může pro něho být zátěží, nebo dokonce vzbuzovat vzdor. Nikdo z nás by nechtěl slyšet nálepky v podobě urážek (loudal, nešika). Pokud by takové hodnocení svého jednání slyšely děti často, může to narušit jejich sebeúctu.

Pokyny

Myslím si, že ze všech uvedených neefektivních technik převládají v mateřské škole právě pokyny. Pro děti nejsou příjemnými a nepříspívají k budování jejich samostatnosti, naopak vedou k závislosti na rozhodování druhých lidí.

Jako příklad uvedu: „Uklidte si hračky, jděte si umýt ruce, pozdravte.“

Příkazy

„Člověk má vrozené předpoklady rozvinout schopnost rozhodovat se,... příkazy jsou namířeny proti rozvoji této schopnosti“ (Kopřiva, 2012, str. 39).

„Ať už jsi oblečená! Okamžitě uklid' ty kostky!“

Stejně jako děti ani žádný dospělý nemá rád, když se mu rozkazuje. Příkazy v nás vyvolávají negativní emoce. Představa, že si je dospělý vůči dětem může dovolit, je

pro mě velmi znepokojující. I zde hrozí podobná rizika jako u ostatních způsobů neefektivní komunikace. (Kopřiva, 2012) uvádí, že mezi rizika příkazů patří zejména poslušnost a odmítání, naschvály. Děti se stávají závislé na autoritě a dochází k ustrnutí ve výchově.

Křik

„Křik jen povzbuzuje nebo nutí do vzdoru, ale nevychovává... slovo má cenu v klidu ..., jinak už je jen na závadu“ (Pekařová, 2006, str. 17).

Nejčastěji bývá křik spojen s hrozbami a příkazy, jedná se o jejich neverbální doplněk. Křik u dětí zvyšuje intenzitu strachu nebo vzdoru. Lidská citlivost na křik bývá individuální a každý ji vnímá jinak – některým dětem vadí už jen mírně zvýšený hlas. Někdy ale potřebujeme sdělit, že nás něco rozzlobilo, a tak sdělení doprovázíme zvýšením hlasu. Myslím si, že je to v pořádku, ale nemělo by v praxi docházet k útočnému křiku na děti.

3.3 Možné nebezpečí a rizika respektující komunikace

(Herman, 2008) uvádí, že matka i otec nám v průběhu dětství vtiskli řadu scénářů. Podobné scénáře využívají také učitelky mateřských škol při své profesi. To, co učitel slýchal jako dítě od svých rodičů, co s nimi prožil, často používá i při své práci s dětmi. Z vlastní zkušenosti vím, že je těžké dokázat udržet se na vlně respektující komunikace a nesklouzávat do zajetých technik. Není lehké opustit mocenský přístup a manipulativní jednání, ale vím, že časem se do třídy dostane jakási klidná atmosféra a uklidnění, a to jak pro děti, tak pro paní učitelku.

Respektující komunikace s sebou přináší zejména výhody, ale i přesto je třeba se zamyslet nad možnými riziky. Zpočátku bude velmi těžké zachovat klid a jednat ve vypjatých situacích tak, abychom dítě neohrozili jeho hodnocením (jsi zlý, ubližuješ dětem). Je důležité nenechat se rozhodit emocemi a jednat s rozmyšlením a klidným hlasem. Zpočátku mohou být některé děti překvapeny naším zdánlivě novým jednáním a přístupem ke vzniklým situacím, mohou začít zkoušet naši trpělivost a kam až mohou dojít. Efektivní komunikace se ale vyplácí, přináší do kolektivu rovnocenné postavení dětí a učitele a upevňuje partnerské vztahy.

3.4 Schopnost empatie v mateřské škole

Empatie znamená, když člověk „...rozumí druhému tak, jako by byl v jeho kůži ...“ (Mertin & Gillernová, 2003, str. 61). Nejprve se pokusíme porozumět pocitům dítěte a pak je reflektujeme, slovně vyjádříme. Snažíme se používat dětský slovník, zůstat na vyjadřovací rovině dítěte. Zaujal mě příklad uvedený v (Mertin & Gillernová, 2003, str. 61), kdy dítě vzdychá nad zadaným úkolem. Přejdeme k němu a okamžitě nám naskočí povzbuzující reakce: „*Ale ty jsi šikovný, to určitě zvládneš.*“ U takové reakce ale vůbec nejde o vcítění, naopak dítě cítí něco zcela opačného – cítí se nešikovné, neschopné. Empatická odpověď by mohla znít například takto: „*Nechce se ti do toho, protože si myslíš, že je to příliš obtížné, vid’.*“ Pokud dítě vycítí, že je s ním dospělý jakoby na stejné vlně, samo udělá další krok a samo se rozhodne, že to třeba i zkusí. Toto rozhodnutí má pro dítě rozhodně větší váhu právě proto, že k němu dospělo samo, přichází zevnitř, ne z venku, jako náš povzbudivý nátlak. Tato dětská reakce se občas každému z nás v praxi stane, je třeba zachovat si empatické cítění a vhodně reagovat.

Přemýšlím nad otázkou, zda se dá vcítění naučit, nebo je to něco, co je někomu dáno a jinému ne? (Mertin & Gillernová, 2003) uvádí, že určitá míra empatie je vrozená. Ale jde o dovednost, je-li trénována, bude se vylepšovat. Při samotném tréninku by se mělo postupovat pomalu, nejprve cvičit jen reakci na určité výroky dětí, použít jednu větu a sledovat dětskou reakci. Nejdokonalejší zpětnou vazbou jsou pro nás nahrávky skutečných situací z praxe, které si můžeme dopodrobna rozebírat.

3.5 Jak se může pedagog naučit efektivní komunikační techniky

Kvalitní komunikace mezi učitelem a dítětem je základ pro dobrý vztah, empatii, prosociální chování. Aby učitelka mohla zkvalitnit komunikaci s dítětem v mateřské škole, může ji k tomu pomoci několik pomůcek. Jak radí (Svobodová, 2010), už i já mám ve své třídě vypsané techniky větším písmem a připevněné na nástěnce nad stolem. Jistě by se hodily vyvěsit také v šatně, v jídelně nebo v umývárně. Existují také různé kurzy a semináře, kde je možnost si efektivní techniky komunikace vyzkoušet v praxi. V praxi se však snažíme nereagovat okamžitě (pokud nejde o zdraví) a svou reakci si raději promyslet. Je možné, že se reakce nepodaří, v tu chvíli ale není na místě zoufat, nýbrž zkusit si zpětně říci, jak to mohlo být podáno jinak. Určitě je dobré pokusit se přesvědčit

naším vzorem ty, kteří s efektivními technikami komunikace nepřišli do styku, aby je sami vyzkoušeli.

3.6 Krátká rekapitulace teoretické části

Aplikovat prvky respektující komunikace v praxi zejména tam, kde se dosud ani v malé míře nevyužívaly, může být jistě velmi náročné. Každý z nás by se měl zamyslet nad souvislostmi, zda to, co dětem říkáme a jak s nimi jednáme při každodenních situacích, jim přispívá k jejich samostatnému rozvoji a k tomu, zda až dospějí se budou chovat jako samostatné bytosti (Kopřiva, 2012). Naší snahou by mělo být, aby se z dětí stali šťastní a tvůrčí lidé, kteří budou zvládat nároky, jež na ně budou kladeny. Nestačí mít děti pouze rád, jak je mnoho rodičů a vychovatelů možná přesvědčeno. Důležitou podmínkou úspěšné výchovy je vedle lásky právě respekt k dětským bytostem, díky kterému si s dětmi utváříme partnerský a rovnocenný vztah.

„Čekat, až nás začnou respektovat druzí, zvláště když my sami jim moc respektu nenabízíme, může trvat dlouho. Naopak, budeme-li se chovat k druhým s respektem a od nich respekt očekávat..., budeme si víc vážit sebe samých a nebudeme tak závislí na mínění druhých“ (Kopřiva, 2012, str. 8).

V průběhu psaní jsem postupně vycítila, že při zaběhnutých technikách komunikace je ke změně cenné zamyslet se nad tím, jak nás vlastně vnímají samotné děti. Když chceme řešit určité záležitosti odlišně, je nezbytná určitá dávka kuráže, to uvádí také (Mertin, 2013) v souvislosti s nepoužíváním trestů.

Praktická část

4 Cíl práce

Cílem mého výzkumu bylo zjistit, jaký je postoj pedagogické veřejnosti k respektující komunikaci a ověřit, zda je v mateřských školách užívána. V této praktické části zjišťuji, jaké způsoby komunikace s dětmi jsou dle pedagogů mateřských škol efektivní a účinné a jakým způsobem se budoucí pedagogové setkávají s efektivní komunikací v době studia. Způsob komunikace zjišťuji u pedagogů v praxi, u studentů středních pedagogických škol i škol vysokých, zejména pak u studentů PF JČU, kde se respektující komunikace vyučuje.

5 Metodika

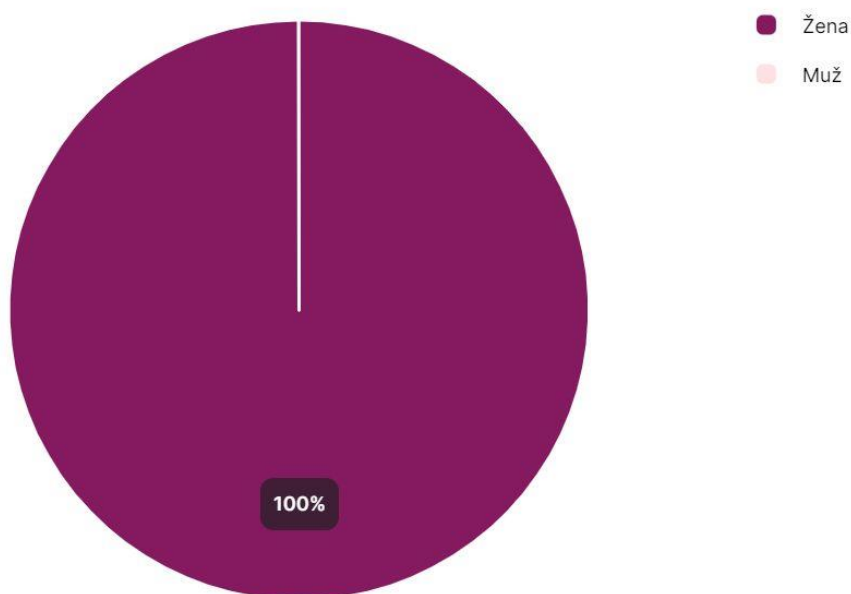
Pro zjištění požadovaných informací jsem použila metodu kvantitativního výzkumu v podobě dotazníkového šetření. Dotazníková metoda je charakterizovaná shromažďováním informací od lidí, kterým jsou určeny, takzvaným respondentům. Slouží pro získání většího počtu odpovědí, kterých jsem chtěla dosáhnout. V mém dotazníku respondenti odpovídali celkem na 14 otázek, z nichž 13 bylo strukturovaných a 1 jedna otázka nestrukturovaná – otevřená.

6 Průběh dotazníkového šetření

Vytvořený dotazník jsem mezi studenty pedagogického směru a pedagogy mateřských škol rozesílala online formou. Nejprve jsem získávala odpovědi od svých kolegyň, které mají dlouhodobější praxi, poté jsem požádala o vyplnění i ostatní pedagogy z mateřských škol v našem městě. Dotazník jsem poté zaslala i studentům Střední pedagogické školy v Prachaticích a Střední pedagogické školy v Berouně. Zaměřila jsem se také na studenty a absolventy PF JČU, kteří se během studia s tématem komunikace setkali. V neposlední řadě jsem dotazník zveřejnila na pedagogických portálech, kde se sdružují učitelé z celé České republiky. Celkem se mi dostalo 120 zpětných odpovědí, se kterými jsem nadále pracovala. Dle statistiky dotazníku zabral respondentům v průměru 10 minut, přičemž někteří nad jeho vyplněním strávili i více než 30 minut. Dotazník oslovil 341 osob, z toho 120 respondentů ho vyplnilo, celková úspěšnost byla tedy 35,2 %.

7 Výsledky dotazníkového šetření

1. Vaše pohlaví

Zdroj: vlastní výzkum

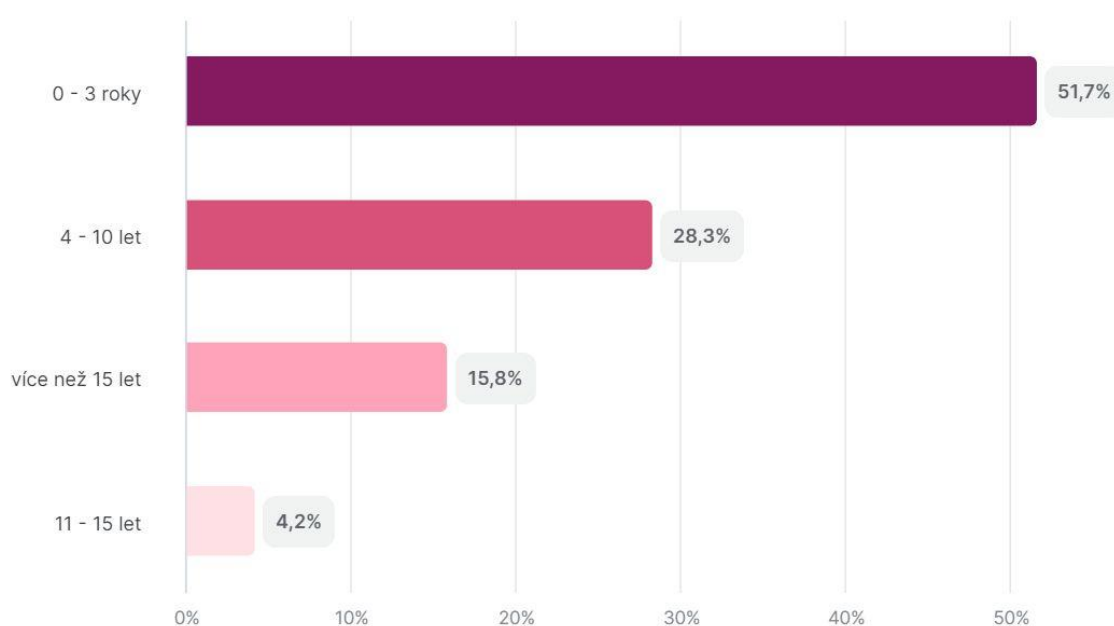
Graf č. 1: Vaše pohlaví?

První z dotazovaných otázek bylo pohlaví respondentů. Záměrně jsem neposílala dotazník osobně žádnému zástupci z mužského pohlaví a chtěla jsem zjistit, zda se na pedagogických portálech muži také sdružují. Dle výsledků z prvního grafu je zřejmé, že se žádný muž do dotazníkového šetření nezapojil. Do vyplňování se tedy zapojily pouze ženy.

Zůstávám v přesvědčení, že se muži do pozice učitele mateřských škol příliš neodhodlávají. I když si myslím, že mužské role na pozici učitele mateřské školy jsou efektivní a děti k nim vzhlížejí jinak než k ženské roli, na kterou jsou obvykle navyklé. Mužský a ženský přístup k výchově a vzdělávání je jiný, osobně jsem se na to, po vyhodnocení mého dotazníku, zeptala jednoho bývalého spolužáka, který nyní v mateřské škole pracuje. Sdělil mi, že je málo věcí, které by dětem nedovolil. Mohou si

hrát všude – v šatně, ve skladu. Dodržují pravidla, a pokud se něco děje, jdou mu to ihned ohlásit. Nevadí mu křik a chaos a děti jsou spíše na volné vlně. Snaží se vyhodnotit rizika a zajistit dětem maximální bezpečí, ale nechává situaci proběhnout, a pokud možno, dětem do situací příliš nezasahuje. Záleží na každém, jaký si k tomuto postoji vytvoří názor.

2. Jaká je délka Vaší praxe v mateřské škole?

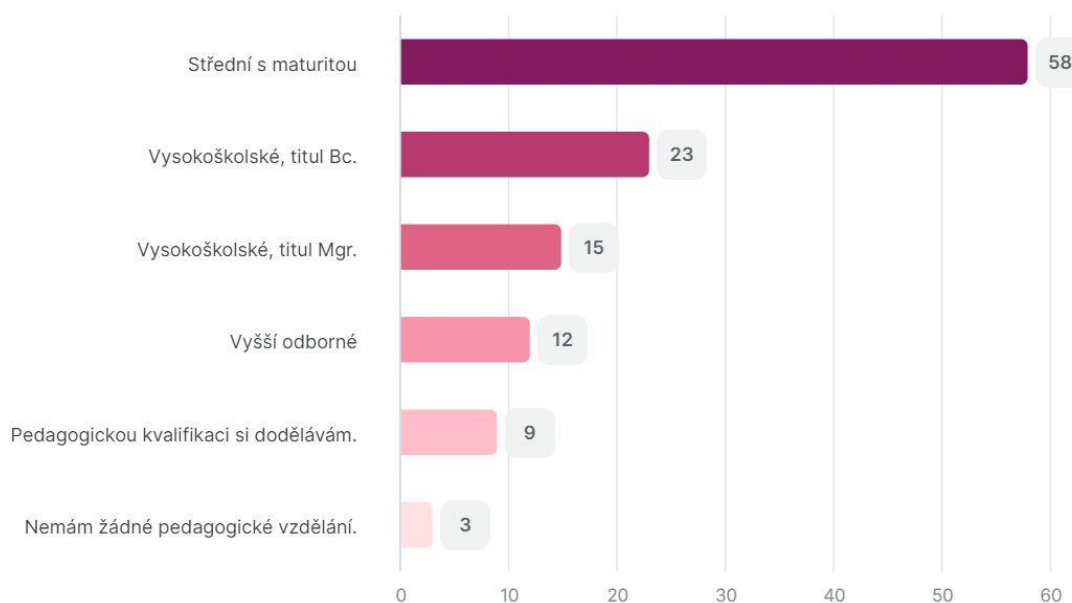
Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 2: Jaká je délka Vaší praxe v mateřské škole?

Na otázku délky praxe v mateřské škole odpovědělo nejvíce dotazovaných (51,7 %), že jejich délka působení ve školství je do tří let. V tomto okruhu respondentů jsou zahrnuti i ti, kteří v praxi ještě nejsou. Jedná se o studenty středních pedagogických škol, vyšších odborných škol, škol vysokých nebo jiných institucí s pedagogickým zaměřením. Další skupinou (28,3 %) jsou ti, kteří v mateřské škole pracují v rozmezí 4 až 10 let. Třetí největší zastoupení zauímají pedagogové, kteří jsou více než 15 let v praxi učitele. Do této skupiny spadá 15,8 % dotazovaných. Z výsledků vyplývá, že na dotazník

odpovědělo celkem nejvíce respondentů, jakožto studentů předškolního vzdělávání nebo začínajících učitelů.

3. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené pedagogické vzdělání?

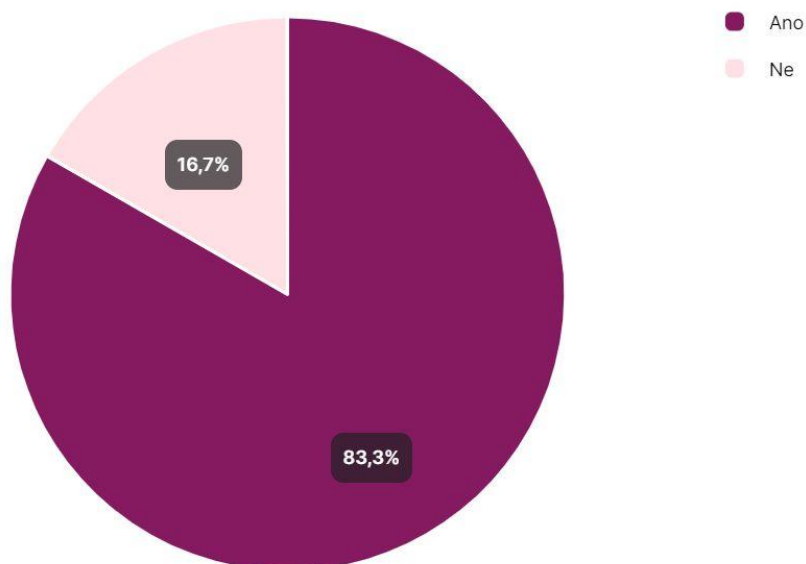

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 3: Jaké je Vaše nejvyšší dosažené pedagogické vzdělání?

Z tohoto grafu vyplývá, že 7,5 % dotazovaných jsou převážně studenti, jelikož si pedagogickou kvalifikaci momentálně dodělávají. Největší částí (48,3 %) jsou pedagogové, kteří mají vystudovanou střední pedagogickou školu, zakončenou maturitní zkouškou. Jedná se o 58 osob ze 120. Další část (19,2 %) zaujímají učitelé, kteří jsou vysokoškolsky vzdělání, konkrétně dosáhli titulu bakalář (Bc.). S titulem magistra (Mgr.) odpovědělo na dotazník 12,5 % respondentů. 12 lidí, což zabírá 10 %, odpovědělo, že jako pedagogové mateřské školy mají vystudovanou vyšší odbornou školu s titulem diplomovaný specialista (Dis.). Zbylí 3 respondenti uvedli, že nemají žádné pedagogické vzdělání.

4. Setkal/a jste se s tématem komunikace s dětmi během svého studia?

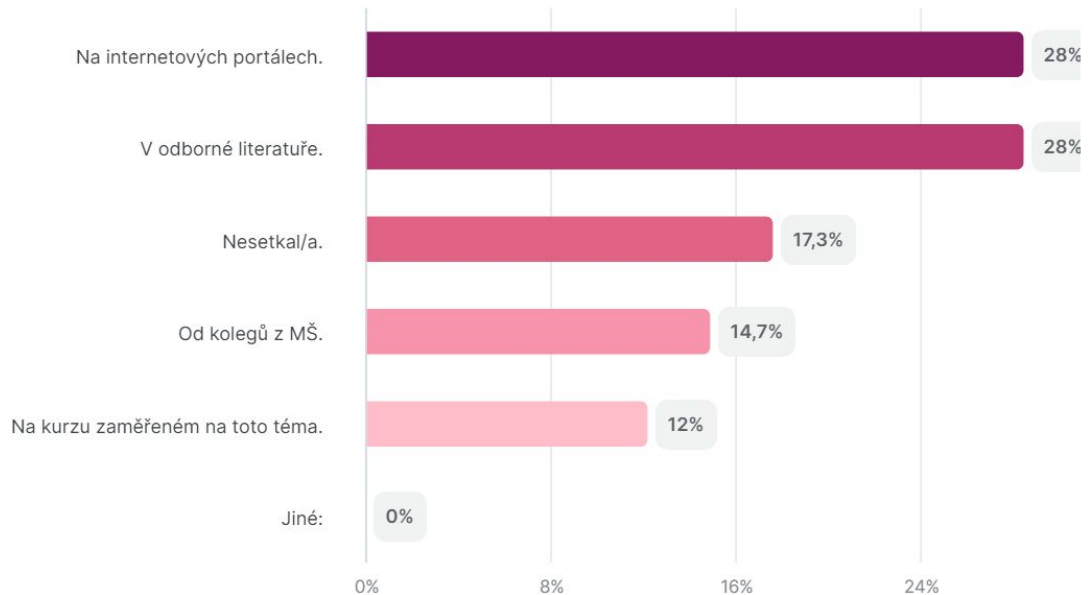
Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 4: Setkal/a jste se s tématem komunikace s dětmi během svého studia?

Na otázku, zda se dotazovaní respondenti setkali s tématem komunikace během studia, jich přesně 100 (83,3 %) odpovědělo, že ano. V této skupině lidí jsou jistě zahrnuti studenti a absolventi Pedagogické fakulty na Jihočeské univerzitě, kteří se setkali s výukou komunikace během studia.

Zbýlých 20 respondentů, kteří zaujímají 16,7 %, se během svého studia s tématem komunikace vůbec neseťkali. Mohu potvrdit, že ani já, během studia střední pedagogické školy, jsem si tímto tématem neprošla. Musela jsem si počkat až do doby studia PF JČU.

5. Setkal/a jste se mimo studium s pojmem efektivní/respektující komunikace?

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 5: Setkal/a jste se mimo studium s pojmem efektivní/respektující komunikace?

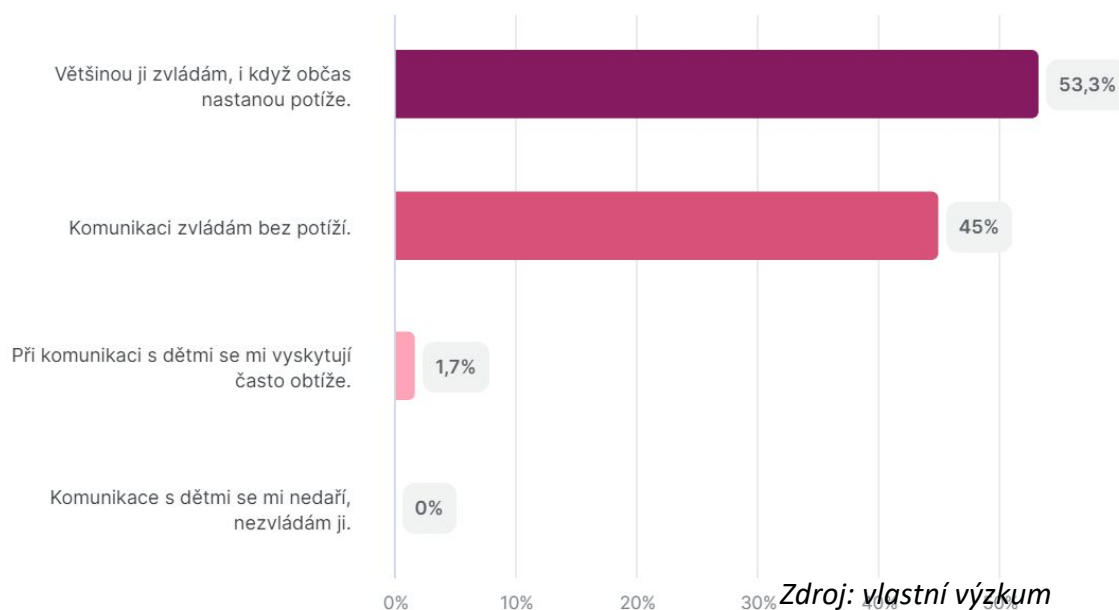
U výsledků této otázky mě překvapilo, že nejméně se dotazovaní respondenti (12 %) setkali s pojmem respektující komunikace na kurzech. Ty bývají zaměřené na dovednosti v oblasti komunikace a bývají součástí DVPP, hrazené zaměstnavatelem. Obsahem takového kurzu bývají základní informace o verbální komunikaci, účastníci si rozšiřují a doplňují své poznatky. Kurzy se věnují technikám efektivní komunikace a způsobům, jak je při komunikaci s dětmi využívat. Účastníci jsou ale také poučeni o komunikaci neefektivní a o jejím dopadu na chování dětí. Ve svém okolí mám několik kolegyně, které podobný kurz absolvovaly, a domnívala jsem se, že se podobných kurzů účastnilo mnohem více dotazovaných.

Největší počet respondentů (28 %), tj. 42 pedagogů, se o pojmu respektující komunikace dozvědělo během své praxe na internetových portálech. Stejný počet dotazovaných pak uvedl, že se o způsobech komunikace dočetl v odborné literatuře. Častou publikací v knihovnách mateřských škol bývá kniha *Respektovat a být respektován* (Pavel Kopřiva,

Jana Nováčková, Dobromila Nevolová, Tatjana Kopřivová), která se nachází i v naší školní knihovně. Tato kniha je určena všem, kteří se snaží o partnerský a respektující přístup ve výchově dětí. Seznamuje čtenáře s postupy a dovednostmi, využitelnými v praxi a přináší pohled na mocenské a respektující pojetí výchovy, vzdělávání a mezilidské komunikace.

Část respondentů (17,3 %) se za celou dobu svého působení v mateřské škole s pojmem respektující neboli efektivní komunikace nesešla vůbec. 22 dotazovaných, tj. 14,7 %, se o tomto tématu dozvědělo od svých kolegyně nebo kolegů. Jsem přesvědčena, že velká část z nich byli absolventi PF JČU.

6. Jak se Vám daří s dětmi komunikovat?

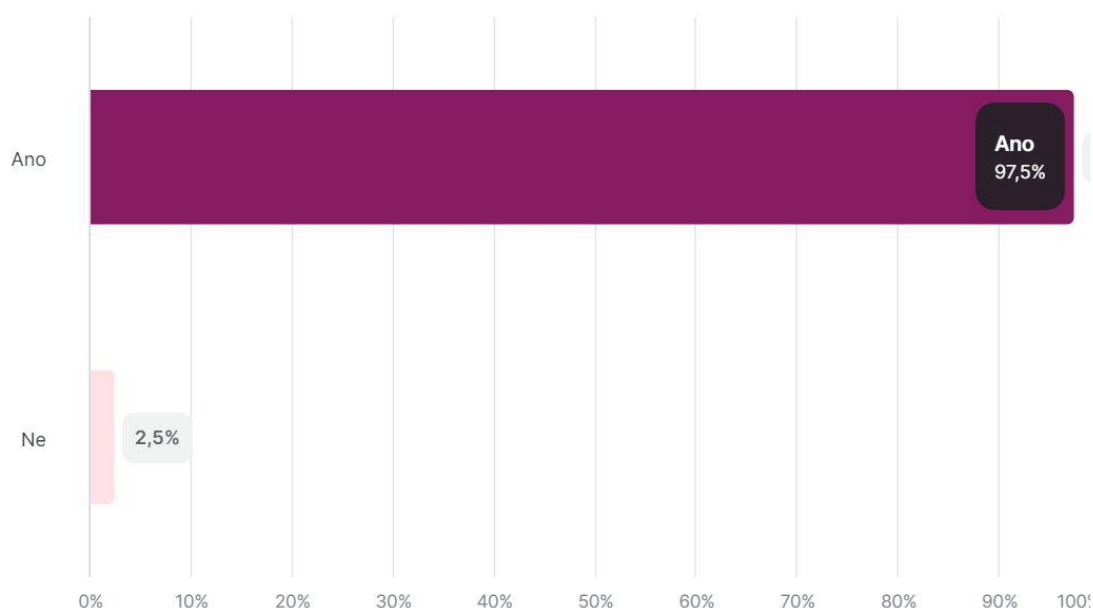

Graf č. 6: Jak se Vám daří s dětmi komunikovat?

64 respondentů, což je 53,3 %, odpovědělo, že komunikaci s dětmi zvládají, ale občas nastanou potíže. Očekávala jsem, že tato možnost volby bude v odpovědích převažovat, jelikož se jedná o jakousi zlatou střední cestu. Myslím si, že většina pedagogů mateřských škol s dětmi komunikovat zvládá a příležitostné potíže jsou zcela přirozené. I přesto 54 pedagogů (45 %) uvedlo, že komunikaci s dětmi zvládá naprosto bez obtíží. Jedná se o velkou část respondentů a zřejmě se bude jednat o pedagogy s dlouhodobější

praxí působení v mateřské škole. Z grafu je zřejmé, že se našlo 1,7 % osob, kterým se při komunikaci s dětmi vyskytují obtíže často. Jednalo se jen o 2 respondenty, kteří zřejmě cítí v oblasti komunikace s dětmi větší potíže. Nikdo z dotazovaných nevedl, že by se mu komunikovat nedařilo vůbec nebo že by komunikaci zcela nezvládal.

7. Myslíte si, že při práci s dětmi využíváte prvky respektující komunikace?

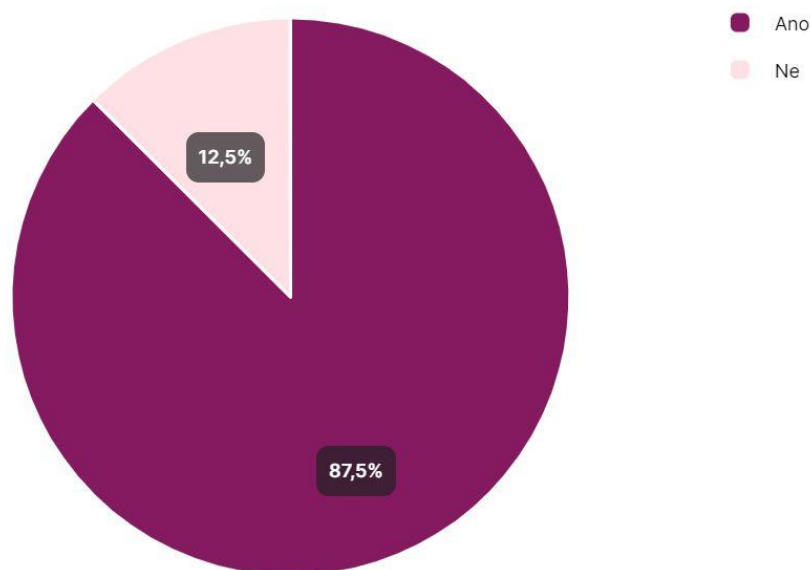
Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 7: Myslíte si, že při práci s dětmi využíváte prvky respektující komunikace?

Téměř všichni z dotazovaných respondentů se shodli na názoru, že prvky respektující komunikace používají ve své praxi. Ze 120 dotazovaných to uvedlo 117 pedagogů, což je z celkového počtu 97,5 %. Zbylí 3 dotazovaní (2,5 %) uvedli, že prvky respektující komunikace nepoužívají. Myslím si, že jsou stále mezi námi učitelé, kteří nemají povědomí o využívání této formy komunikace, a je tedy třeba je do této funkce uvést.

Na tuto otázku navazuje otázka z grafu č. 8, která poukazuje na to, zda by se učitelé chtěli v oblasti komunikace s dětmi vzdělávat.

8. Chtěl/a byste se dále v oblasti komunikace s dětmi vzdělávat?

Zdroj: vlastní výzkum

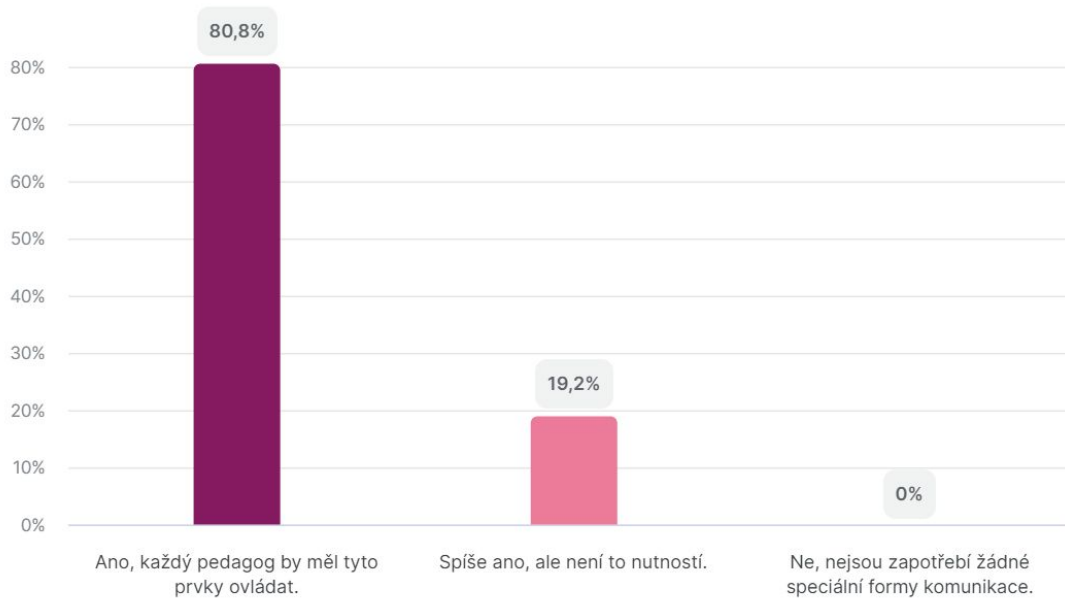
Graf č. 8: Chtěl/a byste se dále v oblasti komunikace s dětmi vzdělávat?

Z grafu vyplývá, že převážná většina respondentů (87,5 %) by se chtěla v oblasti komunikace s dětmi nadále vzdělávat a učit se novým technikám. Vzdělávat by se chtělo celkem 105 pedagogů. Jsem ráda, že se jedná o velkou skupinu lidí a že jim není lhostejné, jakým způsobem s dětmi komunikují. 15 dotazovaných uvedlo, že o další vzdělání v oblasti komunikace zájem nemají a tato menšina zaujímá 12,5 %.

V této skupině mohou být učitelé, kteří nemají zájem o jakékoliv další vzdělávání nebo se opravdu cítí natolik spjati s tématem komunikace a v této oblasti si věří.

Učitel nejprve potřebuje rozumět základním potřebám dítěte. Nemělo by se stát, že dítě celý den pláče, a učitel neví proč (zda ho něco bolí, má hlad nebo se mu stýská). Proto je zapotřebí ovládat komunikaci s dítětem takovou, která ho zvládne utěšit, povzbudit, je empatická, vstřícná, ale také pevná.

9. Myslíte si, že je důležité, aby pedagog užíval prvky efektivní/respektující komunikace v mateřské škole?

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 9: Myslíte si, že je důležité, aby pedagog užíval prvky efektivní/respektující komunikace v mateřské škole?

Jsem ráda, že je pro převážnou většinu dotazovaných pedagogů odpověď na otázku, zda je respektující komunikace v mateřské škole důležitá, ano. Z grafu je zřejmé, že stejně jako já jsou i další učitelé přesvědčeni o tom, že každý člověk, pracující s dětmi, by měl tyto prvky komunikace ovládat. Pro odpověď „ano“ hlasovalo celkem 80,8 % respondentů. Jedná se o 97 osob, které jsou pro to, aby se s dětmi jednalo respektujícím způsobem. 23 dotazovaných pedagogů se přiklání k názoru, že by učitel s dětmi měl jednat respektujícím způsobem, ale není to zcela nutností. Tuto možnost odpovědi zvolilo 19,2 % učitelů. Nikdo z dotazovaných se nepřiklání k možnosti, že v mateřské škole nejsou zapotřebí žádné speciální formy komunikace.

10. Napište, prosím, jakými způsoby nejčastěji komunikujete s dětmi a jsou podle Vás efektivní a účinné.

Účinné způsoby komunikace s dětmi	%	Počet odpovědí
<p>Ocenění, pochvala/Popis, konstatování</p> <p>Příklady doslovných výroků:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>pohlazení</i> - <i>slovní pochvala (milá a vlídná slova)</i> - <i>vykonání činnosti na přání dítěte (výběr oblíbené hry)</i> - <i>vyzdvížení kladných vlastností osobnosti dítěte</i> - <i>ocenění úsměvem učitelky</i> - <i>vyzdvíhnutí kladů při vykonávané činnosti</i> <p>Spojení s popisem (<i>Vidím, že máte uklizeno, to vás, děti, chválím.</i>)</p>	35,8 %	43
<p>Možnost volby</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Zvládnete se domluvit spolu nebo potřebujete pomoci?</i> - <i>Uděláme to takhle nebo jinak?</i> <p>Více konkrétních příkladů uvedeno nebylo.</p>	23,3 %	28
<p>Pokyny</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Jděte si umýt ruce.</i> - <i>Pozdravte paní kuchařku.</i> - <i>Seřadte se u schodů.</i> - <i>Jděte se obléci.</i> 	17,5 %	21
<p>Napomenutí</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Ne, to se nesmí!</i> - <i>Tohle nedělej.</i> 	9,2 %	11
<p>Vyjádření vlastních potřeb</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>vyjadřování svých pocitů a emocí</i> - <i>Potřebovala bych teď pomoci s tímhle....</i> - <i>upozornění dětí, že za chvíli bude potřeba uklidit hračky</i> - <i>pomoc i při vyjádření dětských potřeb</i> - <i>při vyjadřování potřeb udržovat s dítětem oční kontakt</i> - <i>vysvětlení toho, co cítím</i> 	6,7 %	8
<p>Naslouchání</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>vyslechnutí dětského přání</i> - <i>nechat dítě říct jeho názor</i> - <i>respektování názorů dítěte</i> 	4,2 %	5

- <i>trpělivé naslouchání</i> - <i>vyslechnutí dětí, zda je činnost bavila a co změnit pro příště</i>		
Dvě slova Nejčastěji uváděné užití dvou slov bylo při úklidu hraček a při oblékání/svlékání.	3,3 %	4
Celkem	100 %	120

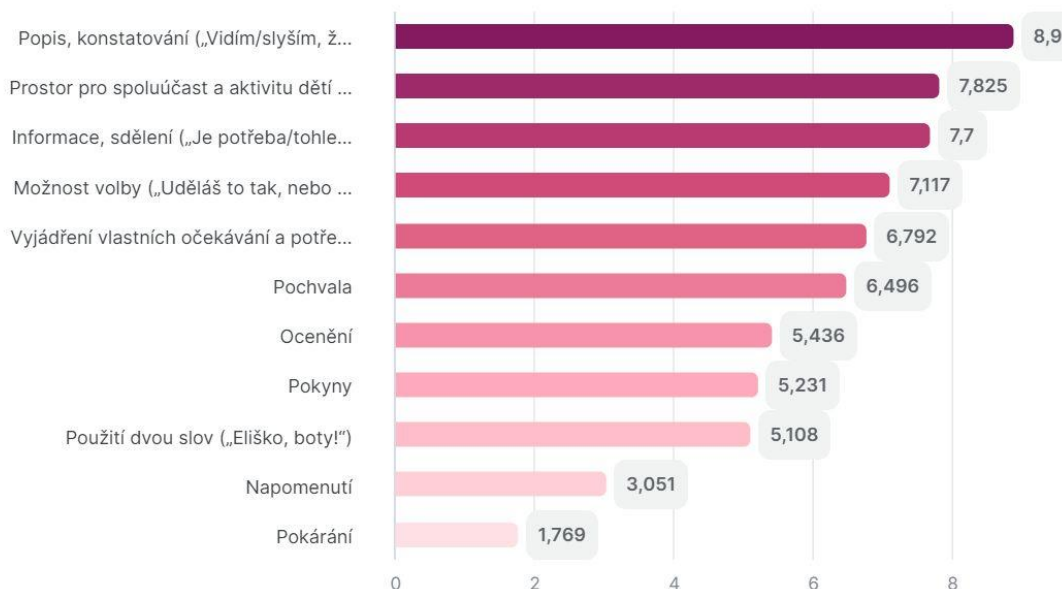
Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 10 - tabulka: Napište, prosím, jakými způsoby nejčastěji komunikujete s dětmi a jsou podle Vás efektivní a účinné.

Otázka č. 10 je jedinou otevřenou otázkou z celého dotazníkového šetření, kde respondenti své odpovědi vypisovali. Uváděli, jaké způsoby komunikace s dětmi využívají, jaké jsou pro ně efektivní a účinné. Tabulka znázorňuje odpovědi učitelů na jejich komunikaci s dětmi. Jednotlivé odpovědi byly kódovány do výše uvedených kategorií.

Učitelé uvedli celkem 120 odpovědí, z nichž zcela nejvíce obsadil způsob komunikace „ocenění, pochvala“, doplněné většinou o „popis, konstatování“. Takovýto způsob komunikace považuje za efektivní 43 (35,8 %) dotazovaných a dodávají, že za ocenění považují pochvalu jak slovní, tak pohlazením. Učitelé pojmy ocenění a pochvala od sebe příliš neodlišují a považují je za stejné, jedná se o napůl efektivní a napůl neefektivní (dle Nováčkové) způsob komunikace. Dále 28 (23,3 %) učitelů zmiňuje, že pro komunikaci s dětmi je pro ně účinné dávat „možnost volby“. Nemalé zastoupení mají také „pokyny“, které při domluvě s dětmi využívá 21 (17,5 %) dotazovaných. 11 (9,2 %) pedagogů uvádí, že pro účinnou komunikaci s dětmi využívá „napomenutí“. „Vyjádření vlastních potřeb“ dává dětem najevo 8 (6,7 %) učitelů. Pro účinnou komunikaci 5 (4,2 %) z dotazovaných upřednostňuje „naslouchání“ dětskému projevu. Užití „dvou slov“ pak za efektivní považují 4 pedagogové, což představuje 3,3 % z celkového počtu dotazovaných.

11. Seřadte, prosím, prvky efektivní i neefektivní komunikace podle toho, jaké nejvíce ve své praxi využíváte.

Zdroj: vlastní výzkum

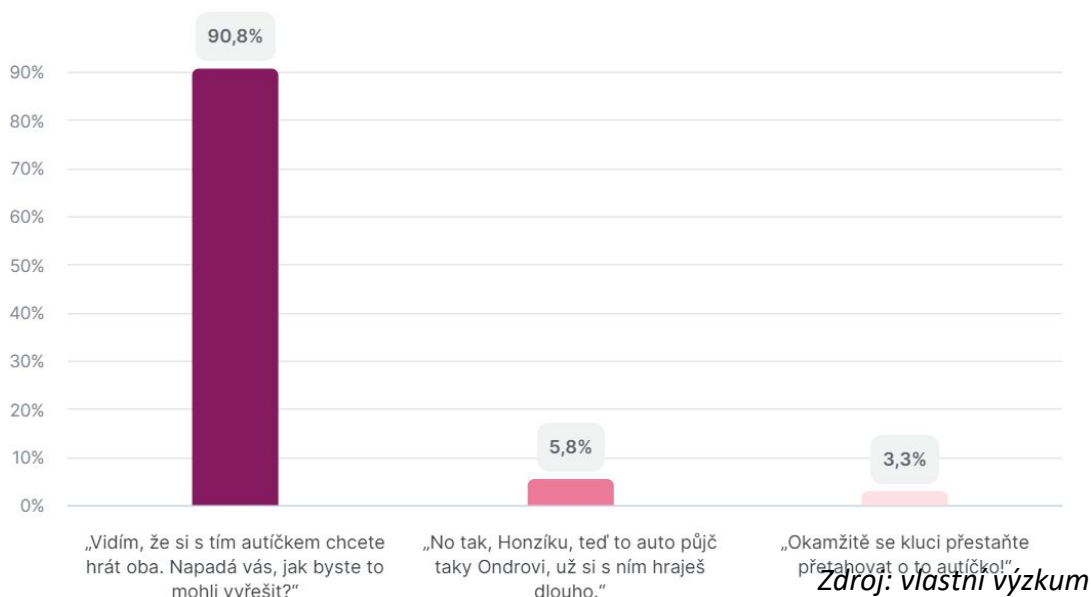
Graf č. 11: Seřadte, prosím, prvky efektivní a neefektivní komunikace podle toho, jaké nejvíce ve své praxi využíváte.

Tato otázka se od otázky č. 10 liší v možnosti výběru odpovědí. Zde měli pedagogové možnost výběru pouze uvedených odpovědí, v otázce předchozí mohli psát techniky zcela dle svého uvážení. Zde měli respondenti za úkol seřadit prvky efektivní i neefektivní komunikace v pořadí za sebou podle toho, jaké při své práci s dětmi nejvíce využívají. Dle vyhodnocení grafu je vidět, že pedagogové mateřských škol nejvíce využívají jednu z efektivních technik - „popis, konstatování“. Příkladem může být slovní spojení „Vidím, že ještě nemáš uklizeno.“ Považuji za úspěšné, že tuto možnost zvolilo celkem 89 % dotazovaných. Jako další hojně využívaná technika se mezi pedagogy jeví „prostor pro spoluúčast a aktivitu dětí“ - „Co s tím uděláme?“ I zde se jedná o efektivní způsob komunikace a tuto možnost volilo 78,25 % respondentů. Jen o trochu méně častým prvkem komunikace bývá „informace a sdělení“. To zaujímá 77 % a příkladem může být: „Je potřeba/tohle děláme takhle.“ Často učitelé využívají „možnost volby“, kterou považují za velmi důležitou. U této efektivní techniky komunikace může znít otázka

například: „Uděláš to tak, nebo tak?“ Tato technika se umístila na 4. místě a dostalo se jí celkem 71,17 %. Dostáváme se k další efektivní technice, kterou pedagogové mateřských škol uvedli jako často využívanou a je jí „vyjádření vlastních očekávání a potřeb“. Této technice se dostalo 67,92 %. V praxi mohou znít slovní spojení například takto: „Potřebuji, aby... /Očekávám, že...“ Nemalé zastoupení mají také často užívané techniky „pochvala“ (64,96 %) a „ocenění“ (54,36 %). Nyní jsou na řadě „pokyny“, které mají zastoupení 52,31 %. Myslím si, že pokyny bývají v mateřské škole opravdu hodně využívány. Pro děti nejsou příjemnými a nepřispívají k budování jejich samostatnosti, naopak vedou k závislosti na rozhodování druhých lidí. Za pokyny se ale umístila jedna z efektivních technik komunikace, kterou je „použití dvou slov“. Jedná se o jednoduché, ale přesto účinné sdělení toho, co je třeba udělat. I přesto učitelé tento způsob komunikace umístili až za pokyny a dostalo se mu 51,08 %. Příkladem použití dvou slov může být: „Eliško, boty!“ Nejméně důležitými a tím i nejméně využívanými prvky komunikace v mateřské škole jsou dle respondentů „napomenutí“ (30,51 %) a „pokárání“ (17,69 %).

Poslední tři otázky z dotazníkového šetření byly zaměřeny na běžné situace, vyskytující se při každodenní práci v mateřské škole. Dotazovaní respondenti vybírali varianty odpovědí dle toho, jak by v dané situaci reagovali jako učitel/učitelka v mateřské škole.

12. Honzík si na koberci hraje s autíčky, když v tom ho začne vyrušovat Ondra, který mu autíčka bere z rukou. Honzík si přijde pro radu za paní učitelkou.

Graf č. 12: Situace z praxe č. 1

Prvním uvedeným příkladem je situace, která může nastat například ráno při spontánních činnostech nebo po odpočinku, při odpoledních hrách. Jedná se o situaci, při které si děti začnou brát hračky, a jedno z nich si přijde pro radu za paní učitelkou. Respondenti měli na výběr celkem ze tří možných odpovědí.

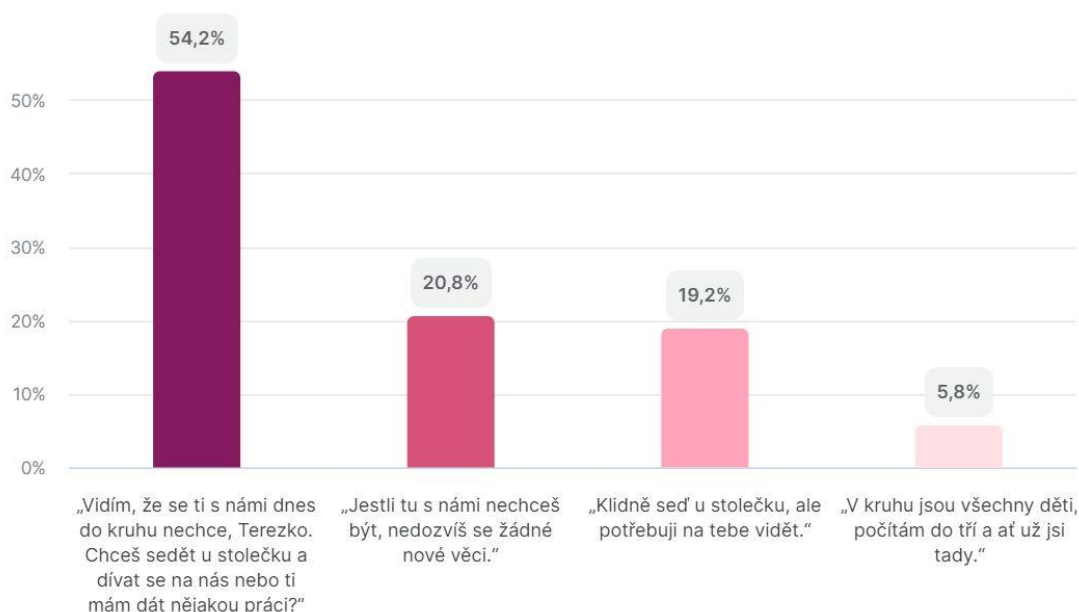
Jednou z nich bylo přikázání: „Okamžitě se, kluci, přestaňte přetahovat o to autíčko!“ Tuto možnost reakce na vzniklou situaci by použilo 3,3 % z dotazovaných. Ze 120 osob tedy 4. Stejně jako děti ani žádný dospělý nemá rád, když se mu rozkazuje. Příkazy v nás totiž vyvolávají negativní emoce.

Další možností reakce na vzniklou situaci byl pokyn směřovaný k dítěti: „No tak, Honzíku, teď to auto půjč taky Ondrovi, už si s ním hraješ dlouho.“ Ani pokyny nepůsobí na děti pozitivně a při jejich častém používání hrozí porušení budování dětské samostatnosti. Možnost pokynu zvolilo 7 pedagogů, což odpovídá 5,8 %.

Na výběr měli pedagogové mateřských škol také možnost odpovědi, ve které byly ukryty prvky respektující komunikace. Jedná se o odpověď paní učitelky, ve které se využívá

„popis, konstatování“ (vidím) a „prostor pro spoluúčast a aktivitu dětí“ (Jak byste to mohli vyřešit?). Tato odpověď je správná a těší mě, že ji zvolilo celkem 90,8 % respondentů. V přepočtu se jedná o 109 pedagogů, kteří by při takto vzniklé situaci v praxi hovořili s dětmi respektujícím způsobem.

13. Paní učitelka svolává děti do ranního kruhu. Terežka ale sedí u stolečku a do kruhu jít nechce.

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 13: Situace z praxe č. 2

Druhým příkladem z každodenní praxe v mateřské škole je situace, při které paní učitelka svolává děti do ranního kruhu. Jedno z dětí se ale necítí v daný den příliš dobře a do kruhu za ostatními dětmi jít nechce. I zde dotazovaní respondenti vybírali odpovědi dle svého uvážení, jak by v daný okamžik reagovali ve své třídě. Také zde v odpovědích můžeme vidět příkazy, pokyny, ale i respektující prvky komunikace.

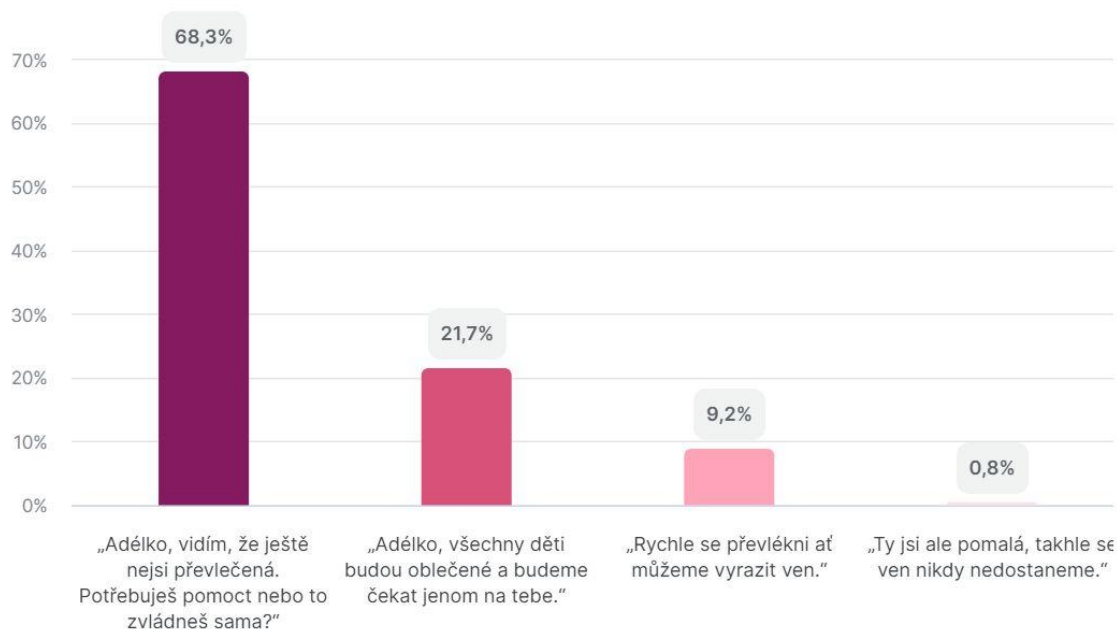
Jednou z variant byla odpověď paní učitelky na vzniklou situaci: „V kruhu jsou všechny děti, počítám do tří a ať už jsi tady.“ Takto by reagovalo 5,8 % pedagogů. Z celkového počtu 120 dotazovaných by tedy takto neefektivně řešilo situaci 7 učitelů.

Další možností, kterou zvolilo 23 pedagogů, je odpověď paní učitelky: „Klidně sed' u stolečku, ale potřebuji na tebe vidět.“ Takto by reagovalo 19,2 % respondentů. V této odpovědi se skrývá alespoň malý kousek respektu, a to v podobě „vyjádření vlastních očekávání a potřeb“ (potřebuji, aby...).

Jen o dva více dotazovaných zvolili jako svou reakci odpověď: „Jestli tu s námi nechceš být, nedozvíš se žádné nové věci.“ Takto by na vzniklou situaci reagovalo 25 pedagogů, což je z celkového počtu 20,8 %.

Nejvíce dotazovaných zvolilo odpověď: „Vidím, že se ti s námi do kruhu nechce, Terezko. Chceš sedět u stolečku a dívat se na nás nebo ti mám dát nějakou práci?“ V této jedné odpovědi se skrývá hned několik respektu vyjadřujících prvků komunikace. Jedná se o „popis, konstatování“ a „možnost volby.“ Takto by reagovalo 54,2 % respondentů při své praxi v mateřské škole. Ze 120 pedagogů tuto odpověď zvolilo 65 z nich.

14. V šatně se děti převlékají před odchodem ven. Adélka ale sedí a nesundala si ještě ani bačkorky.

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 14: Situace z praxe č. 3

Třetím příkladem z každodenní praxe v mateřské škole je situace, kdy se děti převlékají na pobyt venku. Jedno z dětí ale jen sedí, kouká po ostatních a nezačalo se ještě převlékat. I zde dotazovaní respondenti měli na výběr ze čtyř různých odpovědí a vybírali, jak by na dítě reagovali oni.

Pouze jeden z respondentů (0,8 %) zvolil jako svou reakci možnost: „Ty jsi ale pomalá, takhle se ven nikdy nedostaneme.“ Jsem ráda, že se nejedná o více dotazovaných pedagogů v praxi, jelikož touto reakcí dává učitel dítěti najevo svou nadřazenost. Také používá ponižující slovní spojení, které dítě může urážet a demotivovat k dalším činnostem v mateřské škole.

Dalších 11 dotazovaných by reagovalo takovýmto způsobem: „Rychle se převlékni, ať můžeme vyrazit ven.“ Jedná se o pokyn, který by užilo 9,2 % pedagogů. Takovýto způsob komunikace však dítě obvykle nemotivuje k rychlejšímu oblékání, nýbrž k ještě větší loudavosti.

Celkem 26 dotazovaných zvolilo jako svou reakci na danou situaci odpověď: „Adélko, všechny děti budou oblečené a budeme čekat jenom na tebe.“ Zde sice paní učitelka využívá milé oslovení dítěte, ale rozhodně nepřispívá k motivaci dítěte se obléci. Tuto možnost zvolilo 21,7 % pedagogů.

Největší počet respondentů (68,3 %) zvolil jako svou odpověď: „Adélko, vidím, že ještě nejsi oblečená. Potřebuješ pomoci nebo to zvládneš sama?“ V této odpovědi pedagoga se skrývá „popis, konstatování“ a „možnost volby“. Zde tedy využívá prvky respektující komunikace a dítě je tak motivováno do oblékání, ať už samo nebo s dopomocí učitele.

8 Vyhodnocení

Záměrem mé bakalářské práce bylo zjistit, jaký je postoj pedagogické veřejnosti k respektující komunikaci a ověřit, zda je v mateřských školách užívána. Od respondentů jsem zjišťovala, jaké způsoby komunikace s dětmi jsou dle jejich zkušeností efektivní a účinné a zda se s tématem respektující komunikace s dětmi již někdy setkali.

Při vyhodnocování všech dotazníků, které se mi od studentů s pedagogickým zaměřením a od pedagogů mateřských škol v praxi vrátily, jsem došla k závěru, že se učitelé snaží respektující neboli efektivní komunikaci využívat. Většina z dotazovaných se buď během studia, nebo v průběhu let své praxe v mateřské škole s pojmem efektivní komunikace setkala. Velká většina pedagogů by se chtěla i nadále v oblasti komunikace vzdělávat.

I přesto, že se učitelé snaží respektující techniky komunikace využívat, v některých případech se v mateřských školách stále vyskytují neefektivní prvky komunikace. Učitelé používají zaběhnuté techniky napomínání a udělování pokynů.

Z respektujících technik komunikace učitelé nejvíce využívají „MOŽNOST VOLBY“, „VYJÁDRĚNÍ VLASTNÍCH OČEKÁVÁNÍ A POTŘEB“ a „DVĚ SLOVA“. Z neefektivních technik jsou to nejvíce „POKYNY“ a „NAPOMENUTÍ“.

Velké zastoupení ve vyplňování dotazníku měli pedagogové, kteří uvedli délku svého působení v mateřské škole „0 – 3 roky“. Jedná se tedy o studenty, nebo začínající učitele, kteří pro ně vhodné techniky komunikace teprve hledají a získávají. Vzdělavatelé budoucích učitelů mateřských škol, kteří s technikami respektující komunikace možná ještě nepřišli do styku, by se mohli účastnit nejrůznějších kurzů, zaměřených na toto téma. Jistě by bylo vhodné zařadit předmět komunikace s dětmi již na střední pedagogické školy, aby efektivně komunikovat s dětmi mělo možnost co nejvíce budoucích učitelů.

Z výsledků vyplynulo, že se více než 80 % dotazovaných z pedagogické veřejnosti s tématem respektující komunikace v průběhu své praxe setkalo. Dále uvedli, že se snaží respektující prvky komunikace s dětmi používat a jako nejúčinnější formy komunikace zmínili zejména „POCHVALU“, „MOŽNOST VOLBY“ a „POKYNY“.

Závěr

Každý pedagog, ať už v mateřské, základní či jiné škole, svým působením značně ovlivňuje budoucnost dětí, které se setkají s jeho výchovou a vzděláváním. Právě proto bychom měli usilovat o to, aby do života děti vstupovaly s co možná nejlepším příkladem. Přála bych si, aby každé dítě do školy chodilo rádo, setkávalo se zde s novými a příjemnými zkušenostmi a hlavně, aby se cítilo šťastně. To by mělo být pro nás, jakožto pedagogy, jedním z hlavních cílů našeho povolání.

V průběhu psaní a vyhodnocování výsledků mé práce jsem velmi citlivě vnímala lidskou komunikaci všude kolem sebe. Zdály jsem poslouchala hovory v čekárnách, v obchodech nebo rozhovory rodičů a dětí v mateřské škole. Měla jsem pocit, že vynaložená snaha učitelů, kteří se snaží užívat efektivní způsob komunikace s dětmi, je takřka zbytečná. S dětmi se od doby, kdy si je po pobytu v mateřské škole převezme rodič, jedná převážně neefektivně. A nejednají tak jen rodiče se svými dětmi, nýbrž i sami dospělí mezi sebou. Lidé komunikují neefektivním způsobem, žijí pod nejrůznějšími zákazy, příkazy a nařízeními. Většina lidí v tomto duchu vyrůstala a byla zvyklá mnoho let, stejným způsobem tak jednají i se svým okolím.

Při psaní této práce jsem si uvědomila, že není tolik důležité, v jakém věku s respektující komunikací začnu, ale spíše s jakým odhodláním a vytrvalostí u ní setrvám. Partnerský přístup ve výchově dětí je výzvou pro všechny učitele. Ne všichni se s ní během studia či praxe setkali, proto by bylo vhodné zařadit předmět komunikace do oborů studií předškolní pedagogiky. Jsem přesvědčena o tom, že by se respektující komunikace měla rozšířit do vědomí širší veřejnosti. Právě proto by bylo vhodné začít s výukou respektující komunikace již na středních pedagogických školách a zařadit tak předmět komunikace do vzdělávání všech učitelů.

Myslím si, že by se měl klást větší důraz na techniky efektivní komunikace mezi pedagogy, zejména na středních pedagogických školách i školách vysokých. Učitelé, kteří jsou již v praxi, se mohou s prvky efektivní komunikace ve výchově seznámit například na různých seminářích. Cení se snaha každého, kdo se chce seznámit se způsoby, jakými lze partnerského přístupu ve výchově docílit.

Doufám, že veškerá snaha a vyvinuté úsilí, které učitelé vynakládají při komunikaci s dětmi, jednou přinese své výsledky. Vážím si každého, kdo chce komunikovat odlišně a dávat tak ostatním prostor pro jejich vlastní rozhodnutí, učit zodpovědnosti za své činy a chování.

Seznam použitých zdrojů

- Aldortová, N. (2010). *Vychováváme děti a rosteme s nimi*. Book Publishers Network.
- Čáp, J. (1980). *Psychologie pro učitele*. Státní pedagogické nakladatelství.
- Čáp, J., & Mareš, J. (2001). *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál.
- Gordon, T. (2012). *Výchova bez poražených: řešení konfliktů mezi rodiči a dětmi*. Praha: Malvern.
- Gordon, T. (2015). *Škola bez poražených: praktická příručka efektivní komunikace mezi učitelem a žákem*. Praha: Malvern.
- Helus, Z. (2004). *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha: Portál.
- Herman, M. (2008). *Najděte si svého manžana: Co jste vždycky chtěli vědět o psychologii, ale ve škole vám to neřekli*. Olomouc: Hanex.
- Kopřiva, P. (2012). *Respektovat a být respektován*. Bystřice pod Hostýnem: Spirála.
- Matějček, Z., & Langmeier, J. (1986). *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama.
- Mertin, V. (2013). *Výchova bez trestů*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika.
- Mertin, V., & Gillernová, I. (2003). *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál.
- Pekařová, L. (2006). *Jak žít a nezbláznit se: Psychologie dítěte od předškolního věku do dospělosti*. Olomouc: Poznání.
- Průcha, J. (2009). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.
- Raser, J. (2000). *Jak vychovávat děti, se kterými se dá žít*. Praha: Portál.
- Říčan, P. (2013). *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál.
- Smolíková, K. (2004). *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze.
- Svobodová, E. (2010). *Prosociální činnosti MŠ*. Praha: Nakladatelství Dr. Josef Raabe, s.r.o.
- Svobodová, E. (2010). *Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program*. Praha: Portál.

Svobodová, E., & Vítečková, M. (2017). *Osobnost předškolního pedagoga: sebereflexe, sociální kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál.

Vaničková, E. (2004). *Tělesné tresty dětí: definice - popis - následky*. Praha: Grada.